

Azem SEVİNDİK, *Türk Mizah Ekolojisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021, ISBN: 978-625-408-091-3, 367 sayfa.

Dr. Öğr. Üyesi Sinan YAMAN*

İnsanlığın kendisi kadar eski bir kavram olan mizah, Doğu ve Batı kültürlerinde farklı şekillerde algılanmaktadır. Batı’da bütüncül ve farklı boyutlarıyla yapılan mizah araştırmalarının, ülkemizde görece yeni olduğu söylenebilir. Mizah araştırmalarına bütüncül bir bakış açısı getirmeye çalışan *Türk Mizah Ekolojisi* adlı eser, yazarın Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu yönetiminde hazırladığı “Türk Halk Kültüründe Mizah Ekolojisi” (2017) isimli doktora tezinin ikinci bölümünün yeniden düzenlenmiş ve kitaplaştırılmış hâlidir.

Ömer Koçağ’ın “Dedikodu Yapan Kadınlar” isimli yağlı boya çalışması, Mahmut Doğan’ın hazırladığı kapak tasarımıyla kitabın kapak resmi olarak okuyucuya sunulmuştur. Kitabın ve yazarın isminin yazıldığı yazı tipiyle kapak resminin uyumlu olduğu görülmektedir. Eserin arka kapak yazısında, Aristoteles ile Rabelais’e yapılan atıflar ile yazarın mizahı “sosyal üretim fabrikaları” olarak adlandırması da son derece dikkat çekici bir yaklaşımdır.

Türk Mizah Ekolojisi adını taşıyan bu eser, ön sözün ardından bir giriş, on üç ana bölüm ile sonuç ve kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. Editörlüğünü Göktürk Ömer Çakır’ın yaptığı kitap, Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanmıştır.

Eserin, *Giriş: Mizah Tarihi Üzerine Bir Analiz* isimli bölümünde (s. 17-41) mizahın ne olduğu, kaynakları ile farklı kültürler perspektifinden mizah tarihi üzerine genel bir bakış açısının oluşturulması amaçlanır. Gülmenin yeme içme gibi insani bir ihtiyaç olduğu ifade edilerek mizahın aslında hayatın her anında olduğu vurgulanır. Mizahın tam olarak neyi karşıladığı ortaya konulduktan sonra mizahın dinî inanışlar, figürler, uygulamalar ve sınırlamalarla ilişki içinde olduğunu belirten yazar, mizahın kaynakları üzerinde durur. Yaygın bilinen düşüncenin aksine mizah negatif yönüyle ortaya çıkmış ve “Mizahın kökeni, insanlık kültür tarihinde her zaman olumluluğu ve mutlu olmayı simgelemiştir” (Öğüt Eker, 2017: 51). Avrupa mizahının kaynağı olarak Antik Yunan ve Roma mizahını gösteren yazar, bu mizah anlayışını tarım toplumunun bolluk ve bereket ölçenleriyle ilişkilendirir. Orta Çağ Avrupa’sının mizah anlayışıyla Rönesans sonrası oluşan ve insanlara rahatlık sunan mizahi anlayışın bir karşılaştırması yapılarak bu dönemlerdeki mizahi anlayış örneklerle sunulur. Türk mizahını Selçuklu, Osmanlı, Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi olarak tasnif eder. Günümüz Türk mizah anlayışının daha iyi anlaşılabilmesi için bu üç dönemin iyi etüt edilmesi gerektiği belirtilerek Türk mizahın oluşumunda bu birikimin yanında elektronik kültür ortamı unsurlarının da etkili olduğu söylenmektedir.

Birinci bölüm (s. 43-51) *Halk ve Kültür Araştırmaları Çerçevesinde Mizah* başlığıyla verilmektedir. Platon’un *Devlet* adlı eserinin, mizahın içeriğini öğrenmek için başvurulması gereken en eski kaynak olarak kabul eden yazar, Alan Dundes’in “What is the Folklore?” makalesinden hareketle, mizah araştırmalarının halk bilimi araştırmalarına dâhil edildiğini söyler. Folklor ve kültürün tanımının yapıldığı bu bölümde, bu tanımlar yapılırken hangi unsurların ele alındığından ve kültürün nasıl sınıflandırıldığından da bahsedilmektedir. Elektronik kültür ortamında mizahın gelişiminden ve mizahın her türlü kültürel eylemin içerisinde de yer almasından söz eden Sevindik, mizah ekolojisinin belli

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halkbilimi Ana Bilim Dalı, Tokat/Türkiye, sinan.yaman@gop.edu.tr, ORCID-ID: 0000-0002-6951-3432.

bir iskeletin olduğunu ancak her mizah geleneği temsilcisinin bu iskeleti kendine göre biçimlendirdiğini söylemektedir.

Kitabın, *Mizah Ekolojisi: Gelenekselleştirilen Gülme Yasaları* adlı ikinci bölümünde (s. 53-67) ekolojinin ve mizahın tanımı yapılarak mizah ekolojisinin özgün içerikleri ve topluluklara göre farklılıklar gösterdiği belirtilmektedir. Bu bölümde, Türkiye’de mizah çalışmalarının genel olarak sınırlı konularla kalması eleştirilmiş, mizahla ilgili çalışmaların yetersiz olduğu söylenmiştir. Mizahın çeşitli halk grupları arasında farklılıklar gösterdiğinden ve geçmişte sadece metin merkezli işlenen bu konunun artık sosyal doku ile sosyokültürel şartların da dikkate alınarak incelendiğinden bahsedilmektedir. Mizahın genel olarak doğaçlama yapıldığı anlatılarak mizah ve mizah ekolojisinin farkı bu bölümde ortaya konulmaktadır.

Mizah İcralarının Konuları: Kültür, Ekonomi, Politika, Cinsellik, İlgi, Deneyimler adını taşıyan üçüncü bölümde (s. 69-75) mizahi icraların belli başlı konularının olduğu ifade edilmektedir. Bu bölümde ana hatlarıyla ekonomik durumların fıkralara, bilmecelelere konu olmasından, politik içerikli mizahların günümüzde elektronik kültür ortamlarında yer almasından, toplumsal baskı sebebiyle cinselliğin mizahta kendisini göstermesinden ve geçmişte olan bazı gelenek göreneklerde görülen mizahi unsurlardan söz edilmektedir.

Dördüncü bölüm olan (s. 77-93) *Mizah İcralarının ve İcra Ortamlarının Cinsiyeti*’nde, Türk mizah ekolojisindeki icraların “eril” ve “dişil” bir kimlikle sunulduğu anlatılmaktadır. Kadınların ve erkeklerin daha rahat bir şekilde mizah yapabilmeleri için ortamlarının birbirlerinden farklı olduğundan, toplumda değişen kadın tipinden, kadınların ve erkeklerin mizah içeriğinden, kadın ve erkek kimliğinden oluşan mizah tiplerinden ve bunlara maruz kalınmasından, mizahta küfür ve argoların da yer almasından bahsedilmektedir. Bu bölüm toplumsal cinsiyet çalışmaları ile mizah araştırmalarını ortak bir bağlamda buluşturması açısından dikkat çekicidir.

Kültür Üretimi Uyarıcıları: Anormal, Uyumsuz, Aykırı Tipler adını taşıyan beşinci bölümde (s. 95-104) tragedya ve komedyanın farkını, bu oyunlardaki komik tiplerin neye göre seçildiği ve bu seçimin ne gibi işlevleri olduğu üstünlük anlayışıyla anlatılmaktadır. Mizah ustalarının özgün imgeler kullanmak istemeleri nedeniyle anormal tipler meydana getirdikleri, Türk anlatı türlerinde de anormal tipler görüldüğü hatta bazen bunlara bile gerek kalmadan yaradılış gereği özellikleriyle, davranışlarıyla, toplumdaki uyumsuzluğuyla diğerlerinden farklı olan bireylerin üzerinden mizahın oluşturulduğu anlatılmaktadır.

Paylaşımın Önüne Geçilemeyen Hazzı: Halk Gruplarının Mayası Olarak Mizah adlı altıncı bölümde (s. 105-115) halk kavramının eski ve yeni kullanım şekillerine yer verilmektedir. Burada halk gruplarının kimlerden oluştuğu anlatılmış ve halk gruplarını araştırma şekillerine yönelik çeşitli tavsiyeler verilmiştir. Halk grupları ve organizasyonlarının, bir tür terapi veya rehabilitasyon merkezleri olduğu belirten yazar, bunu rahatlatma, arınma, ait olma, yenilenme, özgür ve anlamlı olma gibi hislerle ilişkilendirir. Bu bölümde ulaşılmak istenen asıl çıkarım ise bu grupların kendi aralarındaki özel mizah ile ayakta durmalarıdır.

Yeme İçme Bahane: Yemek Kültüründe Mizah adını taşıyan yedinci bölümde (s. 118-128) yemeğin kültürle olan ilişkisinden hatta kültüre bizzat yön vermesinden, statü göstergesi olmasından bahsedilmektedir. Yemeğin mekân üzerinden anlamlandırılması, kadın ve erkeklerin tercih ettikleri yemekler, yemek yeme biçimlerinin bir kimlik göstergesi olmasından, mekânların cinsiyetinden, mutfakın erkekler için toplumca yasak bir bölge ilan edilmesinden, yiyecek isimlerine bağlı şakalar yiyeceklerin mizahi toplanma ortamlarına zemin hazırlamasından söz edilmektedir.

Sekizinci bölüm (s. 129-146) olan *Yaşamı Yeniden Kurgulamak: Oyun Kültüründe Mizah*'ta “oyun” sözcüğünün dönemsal anlamlarını ve önemli isimlerin bu sözcüğün kökeni üzerine yaptıkları tespitlere yer verilmiştir. İlkel insanların avlarında görülen oyuna zamanla ezgilerin girdiğini ve bunların ritüelistik bir hâle dönüştüğünü belirten yazar, Türkçede oyunun Şamanist dönemle ilişkisini vermiştir. Bu bölümde, Türkiye’de oyunla ilgili olarak yayımlanan kaynaklardan, bunların mahiyetinden ve işlevlerinden bahsedilmektedir.

Dil, Türkçe, Mizah adlı dokuzuncu bölümde (s. 147-162) dilin önemini açıklayan Sevindik, bu bölümde dilin işlevinden söz etmektedir. Dil ve mizah ilişkisinden söz eden yazar, bu bölümde ilişkiyi daha net açıklayabilmek amacıyla hayatımızın içerisinde yer alan mekânlardaki tabelalara, gazete fıkralarına, başlıklara, internet sitelerindeki mizahi içeriklere, kamyon arkası sözlere, tişört üzerindeki yazılara, uyumlu/uyumsuz yan yana gelen isim ve soy isimlere, lakaplara örnekler vermektedir. Mizahın bir milletin hem dilini hem de hayat felsefesini göstermesinde önemli bir unsur olduğu ifade edilmekte, Türk mizah anlayışından, tiplerinden, mizah yaratmalarından ve yabancılara Türkçe öğretiminde, yerel halk gruplarında ve farklı eserlerde mizahi unsurların kullanımından bahsedilmektedir.

Onuncu bölüm (s. 163-181) *Kültürel Ekonomik Bir Unsur Olarak Mizah* adını taşımaktadır. Bu bölümde, mizahın kültürel ekonomiye katkısı ve kültür ekonomisini şekillendirmesi ele alınmaktadır. Kültür ekonomisi ve kültür endüstrisi araştırmalarından hareketle yeni istihdam alanları oluşturduğu ve Türk kültürüne ait simgesel yapıların da bu endüstrinin bir parçası olduğu belirtilmektedir. Kültür ekonomisinin geleceğin ekonomisi olacağı ve bunun da deneyimlemeye dayanacağından söz eden yazar, türettiği *yeni modern çağ ayıncileri* terimi ile tüketicilerin sipariş ettikleri ürünleri videolara kaydedip insanlarla paylaşması gibi durumları irdelemektedir.

On birinci bölüm (s. 184-285) olan *Anlatmaya Dayalı Sözlü Türlerde Türk Mizahı*'nda sözlü kültür ortamından ve bazı toplumlar için öneminden bahsedilmektedir. Söz ve yazının farkının ancak elektronik çağda ortaya konulabildiği söylenmekle beraber, teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin yazılı ve elektronik kültürün hiçbir şekilde sözlü kültürün yerine geçemeyeceği ifade edilmektedir. Bu bölümde, Dede Korkut, Köroğlu Destanı ve özellikle fıkraları mizahi açıdan değerlendiren yazarın, âşık edebiyatını da inceleyerek konuyla ilgili geniş bir perspektif sunmayı amaçladığı görülmektedir.

Yazılı Kültür Ortamında Türk Mizahı adını taşıyan on ikinci bölümde (s. 288-301) yazının ortaya çıkış şekline, öneminden, eski yazı şekillerinden, evrelerinden, yapıcı ve yıkıcı gücünden bahsedilmektedir. Türkiye’deki yazılı kültür evrelerinin üzerinde durulup Türklerin kullandığı harfler, kâğıt, matbaanın ortaya çıkışı ile dergi, gazete, şiir gibi yazılı kültürdeki mizah anlayışı örneklerle anlatılmaktadır.

Elektronik Kültür Ortamında Türk Mizahı adını taşıyan on üçüncü bölümde (s. 303-349) Türkiye’deki elektronik kültür ortamının şekillenmesi, bu kültür ortamının insanlar için çok büyük bir önem arz etmesi ve bu platformlarda her yönüyle kusursuz görünmesi ele alınmaktadır. Elektronik kültür ortamında gerçekleştirilen her türlü icranın anlaşılmasının bir mizah malzemesi olduğu ifade edilmektedir. Fotoğraf, radyo, televizyon ve internetin ortaya çıkış şekillerinden, özelliklerinden ve bahsedilerek elektronik kültür ortamına dayalı Türk mizahı örneklerle tanıklanmıştır.

Eserin *Sonuç* bölümünde (s. 351-354), mizahi tasarımları tam anlamıyla anlayabilmek için yazarın ürettiği “*Yerleşik düzen mizah eşkıyalığı, özgün içerikli anlam ve değer avcıları, katmalı kişisel deneyim anlatıları, uydurma halk hikâyeleri, elektronik erkil nesil, filtrelenmiş mizahi üslup* (Sevindik, 2021: 352-353)” gibi yeni terimler ile henüz yerli

yerine oturtulamayan bir yığın terim üzerinde çalışılması gerektiği ifade edilmiştir. Hayatın her alanında var olan mizah birçok bilinmeze sahiptir. Mizahın eğlendirme, üstünlük ve psikolojik yönlerine atıfta bulunan yazar, mizahın farklı yönlerinin yeni yeni fark edildiğini belirterek mizah ekolojisinin anlaşılmasının yapılacak çalışmalara bağlı olduğunu ifade eder. Türk mizah ekolojisini, mizah tarihi içinde ele alıp geniş bir bakış açısıyla değerlendiren bu çalışmanın, içerdiği yeni terimlerle ve ortaya koyduğu farklı yaklaşım metoduyla mizah araştırmalarına ciddi katkılar sağladığı/sağlayacağı muhakkaktır.

KAYNAKLAR

Öğüt Eker, Gülin. “Mizah, Tanrı’dan Bir Armağan mı Yoksa Şeytanın Getirdiği Bir Ceza Yöntemi mi? Sosyal Normların Cezalandırma Yaptırımı Boyutunda ‘Sosyal Ceza Olarak’ Gülmeye”. *Folklor/Edebiyat* (2017): 49-62.

Sevindik, Azem. *Türk Mizah Ekolojisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.